

Rekilaulun nimestä ja sen merkityksistä

Rekilaulut ovat »renkutuksia, joita miähet mettäteillä laulaa talvisin» Tot 1908, niitä »laoleskellaam mettäm mennes» Pöy 1924; »poika mem mettie ja vet reklaulua mennessie» Hol 1924. Ne ovat »rivot laulut, joita tavallisesti nuoret miehet laulavat re'essään kun ajavat metsissä t.m.s.» Ilo 1902, »juopunhet laulaa loilottava reesä» Kemi 1916, »rengit kun ajelivat aina töissä, niin ne siellä laulel huilail aina huvikseen reissä kulkiissaan» Maan 1958, »myllystä tullessaan» Luo 1932, »hevoisajoissa» Nak 1901; »kaks poikoa ol' kiessis ja täüsinie vettiit voä rekvirttä» (kirkkokoikana ajaessaan kylän läpi) Sak 1923 ja vetivät »hurjasti» HKyr 1934. Nimi johtuu »siitä, kun ennen yleisesti ajoissa ollessa kuormien päällä istuessa laulettiin» Iit 1932. Nimitystä käytetään ylipäänsä kansanrunoista KosP 1932, kansan- tai piirilauluista HKyr 1932. Rekilaululla ymmärretään myös »kansanlaulua, usein sell., jossa on tanssin sävel» Isoj 1927. »Noi kaikki tollasset renkutuukset, jota laulaavat ku tanssiivat rinkitanssii, or rekvirsii» Myr 1916; ne ovat »tav. samanlaisia kuin keinulaulut» Jaal 1926—30. Toisaalta sanotaan, että niihin kuuluivat »kaik ruokottomat laulut» Aur 1932 ja että niitä lauletaan »kun iejoo ihimiset kuulemassa» Uta 1935. Vieläpä joku on sanonut rekilaulua lyhyesti »säädyttömäksi lauluksi» Hol 1937, vääntänyt sen »pilanpäiväiseksi rekulukseksi» Van 1900 tai määritellyt sen »jonkun itsensä tekemäksi vaatimattomaksi, lyhyeksi lauluksi» Hat 1934; rekiiviisu on saanut synonyymikseen 'markkinaviisun' Han 1932 ja on painettuna 'arkkiviisu' Aur 1932. Sanan muut poimintapaikat ja -ajat ovat PyhR 1927, Karin 1919, Lemi 1933, SavT 1906, Jäms 1918, Juv 1938, ja näistä neljässä ensin mainitussa se on merkitty tavalliseksi. Sana on yhdistetty 'renkutukseen' Kuri 1905, Kym 1907, PälJ 1914, Lemi 1933, Pari 1953, jolloin 'renkuttaa' ja 'renkutella' = laulaa rekilauluja HeiV 1900—02, Tohm 1903, PälJ 1914, Isoj 1927.

Sanastajien poimimiin 'rekilaulun' selityksiin sisältyy näin laulun laadusta tai laulantatavasta ja -paikasta kehkeytyneitä määrittelyjä. Selittäjistä ei yksikään viittaa siihen kaksijaksoiseen, loppusoinnolliseen säkeistömuotoon, jossa nykyinen tiede näkee rekilaulutekstin ainoan varsinaisen tuntomerkin. Sana sinänsä näyttää vuosisadallamme esiintyvän verrattain tavallisena eri murteiden piirissä.

Väitöskirjassani »Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana

I» (seuraavassa: Srr I) olen kosketellut tämän kantamuodoltaan yksisäkeistöisen laulun suomalaista nimeä ohimennen, väittämättä mitään varmaa (ss. 66—67, 105). Kysymys mainitun yhdyssanan etymologiasta jäi tuolloin avoimeksi mm. sen vuoksi, että se liittyy läheisesti II osan asutushistoriallisiin selvittelyihin. Tällä välin vanha opettajani Lauri Kettunen on esittänyt sanalle huomionarvoisen etymologian (»Rekilaulu», US 16. 5. 57). Sen mukaan 'rekilaulu' on lainattu suomeen virosta. F. J. Wiedemannin virolais-saksalaisen sanakirjan ensimmäisessä painoksessa 1869 esiintyy *rege-wärs*, pl. *wärsid* ja Jakob Hurtin toimittamassa toisessa painoksessa 1893 (kuten kolmannessakin 1923) lisäksi *rige-w.*, *rigi-w.* 'weltliche Lieder, Volkslieder'. Yhdyssanan määriteosa on tullut viroon Kettusen mukaan keskialasaksan *rege* ja *rige* muodoista ja nämä ovat sekaantuneet viron *regi* 'Bauerschlitten' sanaan, niin että näin ikään kansanetymologista tietä on syntynyt *regivärsse*. *regilaul* 'eesti vana algriimilise rahvalaulu rahvapärane nimetus' (Eesti Entsüklopeedia, Tartu 1936). Puhuihan vanha saksalaispolvi Virossa keskialasaksaa vielä viime vuosisadan alkupuolella. Täten Kettunen on saanut korjatuksi Ilmari Krohnin epäilyksiä herättäneen olettamuksen, että suomen 'rekilaulu' olisi tullut suoraan saksan 'reigenlied' sanasta, sekä vahvistanut käsitystä, jonka mukaan 'rekivirsi' on siirtynyt suomen kielen alueelle valmiina rahvaan käytettäväksi kulloinkin tarpeelliseksi nähdyssä merkityksessä eikä ole täällä oppiasaaneiden muodostama pelkkä piirilaulujen nimitys, niinkuin aikaisemmin saatettiin arvella. »Kyllähän Suomella» — lainatakseni Kettusta — »on ollut, erikoisesti Viipurissa, vanhastaan suorat yhteydet alasaksalaisiin, eikä itsessään ole mahdotonta, että *rege-* olisi meilläkin yhtynyt suomalaisen rekeen, mutta tätä mahdollisuutta pidän hyvin vähän luultavana.»

Kettusen etymologia on nähdäkseni oikea, koska ei voida osoittaa parempaa: ei löydetä esim. skandinaavisten kielten piiristä yhdyssanaa, jonka määriteosa olisi yhdistettävissä reki-sanaan, samalla kuin perusosa merkitsisi laulua. 'Rekilaulu' joutuu näin ollen viron 'regivärssin' kautta jäseneksi sanaperheeseen, johon ovat kuuluneet mm. saksan *Reihen* (Lutherista alkaen Reigen) 'Tanz, der zum Sommerzeit im Freien gesprungen wurde' ja englannin *ray* 'Art Tanz', joista edellinen 13. vuosisadan alussa ja jälkimmäinen v:n 1400 vaiheilla on lainattu alkuperältään kiistellystä muinaisranskan sanasta *raie* 'Tanz'; oopperannimenä tunnettu italian *rigoletto* 'reihentanz' on samaa pesyettä.¹

Todisteluunsa Kettunen on liittänyt erinäisiä epäilyksiä sen suhteen, että Wiedemannin jälkeiset 'regivärssin' virolaiset selittäjät ovat väittäneet sanan

¹ JAKOB U. WILHELM GRIMM Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1893. MORIZ HEYNE Deutsches Wörterbuch, Leipzig 1895. FRIEDRICH KLUGE—ALFRED GÖTZE Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache, 15. painos Berlin 1951. TRÜBNER'S Deutsches Wörterbuch, Berlin 1954.

merkitsevän kansanomaisessa käytössä vanhaa alkusoinnollista kansanrunoa², vaikka tämän nimi on *rahvalaul*, kun taas loppusoinnollista suomalaista rekilaulua vastaa folkloristisessa virolaisessa kirjallisuudessa *vemmalvärss* (käännöslainana saksan sanasta Knüttelvers), ja 'regivärss' on tullut muotiin »vasta myöhään», osaksi kai — näin Kettunen arvelee — suomalaisen rekilaulun kannustamana ja tämän vaikutuksesta suorastaan »ikivanhaksi» tehtynä. Vanhan merkityksen epäilyyn ei mielestäni ole aihetta. On nimittäin suomenkielisel-täkin alueelta mainintoja siitä, että ennen joutumistaan sanakirjoihin 'reki-laulu' on merkinnyt rahvaan kielessä kalevalamittaista runoa. Viitattakoon viitasaarelaisen Juhana Korpelaisen v. 1819 laulamaan runoon, jossa reki-virsi on runolaulun vastine kertosaikkeessa, samoin kuin Ahlqvistin tietoon Karjalan kannakselta v. 1854, että »oikeaa runo-laulua» sanotaan siellä »reki-virsiksi, leikillä myös reki-raamatuksi».³ Lisäksi J. Länkelä kertoo Inkeriin v. 1858 tekemältänsä runonkeruumatkalta, miten ortodoksinen rahvas koetti Soikkolan niemellä karttaa »reki- eli maavirsien» vetelemistä kerääjälle, koska pelättiin sielun sen johdosta vajoavan helvettiin, ja hänen muistiin-merkintänsä enimmältä ovat nelipolvitrokeista loppusoinnutonta runoa.⁴ Julius Krohn lausuu v. 1884, että »yleisesti (Savossa, Inkerin alueessa, Virossa) mainitaan e[e]pilliset runot ylimalkaan nimellä: *rekivirsi, regivärs*».^{4a} Kuinka laulujen nimittely olisi voinut rahvaan kesken vähemmän epätasmallista ollakaan, kun ulkoa tulleet aiheumat tanssilauluja myöten niin Suomessa kuin Inkerissä monesti hakeutuvat riimitetyn alkutekstin uhalla perinnäisen alku-sointuisen runolaulun muottiin? Rekilauluksi näyttää säätäjän suomenkieli-nen rahvas siis maininneen maallisaiheista laulua tarkemmin ajattelematta sen sisällystä tai muodollisia ominaisuuksia. Vasta Ilmari Krohn teki siitä tieteellisesti määriteltävän käsitteen 1890-luvulla. Mutta varhaisempia aikoja ajatellen on syytä pitää erillään nimitys 'rekivirsi' sekä toisaalta se säkeistömuoto, jolle 1800-luvun lopussa omistettiin tuo nimitys, koska sillä on ollut entisiin aikoihin niin Virossa kuin välialueilla ja Suomessa nykyisestä poikkeava merkitys. Sana jäi Suomessa 'runolaulun' rinnalla taka-alalle — ehkä senkin vuoksi, että alkuosa *reki-* rajoitti sen käyttöarvoa. Sanan käsittäminen vanhimman ajoneuvomme nimestä lähteneeksi tapahtui otaksuttavasti

² Virolainen selitys näyttää tässä olevan aivan yhtenäinen. Mainitun tietosanakirjan lisäksi ks. esim. Eesti õigekeelsuse-sõnaraamat, Tartu 1930 (sana »oikaistuna» siinä *ree-värssiksi*), ELISABETH SELLIN ja P. SEEBERG-ELVERFELDTIN Eesti-saksa sõnaraamat, toim. P. ARISTE ja E. NURM, Tartu 1937, ja J. TAMMIN Eesti-vene sõnaraamat, toim. B. PRAVDIN, Tallinna 1955.

³ Srr I ss. 66, 67 alav. 1.

⁴ Runokerääjämme matkakertomuksia 1830-luvulta 1880-luvulle, julk. A. R. NIEMI 1904, ss. 272, 275. SKVR III: 1 83—452 ja III: 3 3579—4254. Soikkolalaisten joukosta on vaihtelevapoljentoisia lauluja edellisessä jaksossa jätetty sarjajulkaisun ulkopuolelle ainoas-taan 11.

^{4a} Suomalaisen kirjallisuuden historia I s. 503 alav. 1.

yhtä rinnan omaksumisen kanssa, ja siinä yhteydessä Porthanin laulantatilaisuuksina mainitsemilla rekikaravaaneilla on voinut olla merkityksensä.

Milloin sanan siirtyminen suomeen on tapahtunut? Lähtökohdan tarjoaa V. Tarkiaisen huomaama *reki Weisuja* Laurentius Petri Aboicuksen saarnassa v. 1644⁵. Pelkän nimityksen esiintyminen siinä jättää avoimiksi kaikki funktionaaliset mahdollisuudet. Kun samassa saarnankohdassa luetellaan kartettavien laulujen joukossa myös *Runo Wirsia* ja *riettaisi Lauluja*, niin on lähellä päätelmä, että oppinut loimaalainen saarnamies kuitenkin on tarkoittanut jotakin muuta laulunlaatua kuin mainittuja kahta. Mikko Saarenheimon arvokas asiakirjalöytö *rechke wirsi eller slagdängre*, joka on merkitty Säämingin käräjäpöytäkirjaan v. 1648, osoittaa, että Itä-Savossa työskennellyt kirjuri tunsi *slagdänga*-nimityksen, jonka nykyruotsin sanakirjat selittävän merkitsevän »gammal (utnött) visa 1. trall 1. melodi, (ibl:) gat(u)visa, gatsång, 'fröjdvisa', 'schlager'» (OLOF ÖSTERGREN *Nusvensk ordbok VI*, Stockholm 1945; FERDINAND SCHULTHESS *Svensk-fransk ordbok*, Stockholm 1921). Sen sijaan on tuskin luultavaa, että hän olisi tuntenut 'rekivirttä', sillä 1600-luvun alkupuoliskon suomalainen ymmärtääkseni äänsi sanat *rechke wirsi* luontevimmin Eerik Sorolaisen tapaan *räähkä* t. *rähkä wirsii*.⁶ Saarenheimo on liian kevyesti sivuuttanut tärkeän ääntämiskysymyksen huomauttamalla ainoastaan, että »rekivirsi nimenä ei ole siis vielä tässä tullut käyttöön», mutta että merkintä kuitenkin tukee Kettusen päätelmää eli (resumén mukaan) 'fait penser à l'ancien terme allemand »regevers'». Kuinkahan lienee? Käsittääkseni *rechke* ei mitenkään ole äänteellisesti yhdistettävissä alasaksan *rege*-muotoon; sen sijaan se lähinnä tuo mieleen lapin sanan *rækka* (*räähkä*), jota kuitenkin pidetään aivan myöhäisenä lainana suomen *reki*-sanasta.⁸ Sääminkiläiskirjurin merkintä siis mielestäni ei tue Kettusen etymologiaa muulta kuin siltä kielteiseltä osalta, että *rege*- ei ole sekaantunut 'rekeen' suomen, vaan viron kielen alueella. Suomen puhekieleen sana on omistettu maantieteellisen koalisaation tietä Korpelaisen, Ahlqvistin, Länkelän ja J. Krohnin viittaamin käyttötavoin.

Kun Laurentius Petrin maininta yhtä vähän kuin sääminkiläisen riitajutun

⁵ Selitykset Joca-Päiväisten Huomen- Ehto- ia Ruocaluцуin eli siunausten — — Turusa 1644, F. XXV.

⁶ 'Räähkän' adjektiivisiin merkityksiin kuuluvat 'konnankurinen' KanN 1908, 'pahankurinen' Niv 1915, Kart 1917, Kei 1932, 'rivopuheinen, huonomaineinen' Nil 1916 ja 1939, 'raakapuheinen, suulas' Kemi 1916, 'rivo, säädytön' Sär 1924, Lim 1924, 'mitätön' Ver 1931, 'vallaton, kuriton' Muol 1935, KanN 1937, 'räävitön, paha suustaan' Rants 1936, 'tuhma' Vesa 1937.

⁷ Sananen suomalaisen rekivirren alkuperästä. Juhlakirja Rafael Koskimiehen täytt. 60 vuotta 9. 2. 1958 ss. 220—224, 310.

⁸ VILH. THOMSEN *Beröringer mellem de finske og baltiske* — — Sprog, København 1890 s. 210. JALO KALIMA *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*, Helsinki 1936 s. 153. K. B. WIKLUND *Die subarktischen Jäger und Fischer*, Folk-liv 1938 Stockholm s. 33; samoin *Nordisk kultur X* Stockholm 1947 s. 48. T. I. ITRKONEN *Muinaisuuksia ja -jalaksia V*, Suomen Museo XLV 1938 s. 26; sama, Suomen lappalaiset vuoteen 1945 I, 1948 s. 410.

pöytäkirja eivät sisällä pienintäkään runonäytettä, jäävät edellisen »rekiveisut» ja jälkimmäisen »slagdängre» (vastakohtanaan gudelige Psalmer) rytmensä ja rakenteensa puolesta olettamusten varaan. Tämä osoittaa, että nimikysymyksen selvittely ei ratkaise itsensä reki l a u l u n alkuperää.⁹ Lainasanana 'rekilaulu' on voinut ennen tieteistymistään kelvata minkä tahansa maallisaiheisen virren nimeksi. Säämingissä ei mainita v. 1648 esitetyn »slagdängoja» tanssien, 'Rekiveisujen' ilmeneminen 1640-luvulla Loimaan kappalaisen saarnassa on pienoinen, mutta selvä merkki Ruotsin suurvalta-ajan vaikutuksista, joita viro ja suomi kokivat yhtä rinnan.

Rekilaulumme nimi näyttää siis olevan virolaispohjainen kansanetymologia, jonka siirtyminen suomeen on tapahtunut ainakin 1600-luvulla. Kun sana sittemmin on häipynyt kirjallisista lähteistä pelkästään puhekieleen, niin sen merkitys on jäänyt riippumaan rahvaan epätasällisistä oivalluksista. Varmaan jo pitkällisen hiljaiselonsa alkuaikana *reki*-johti ajatukset laulun synnystä ajoneuvoon. Paheksiva 'renkutuksen' leima sanalle omistettiin nähtävästi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. On mahdotonta sisällyttää yhdyssanan määriteosaan samantapaista, ominaisuutta vahventavaa merkitystä, mikä esiintyy esim. adjektiivissa *rekiheitto* (esim. »kapine or rekheitollaan» = mitätönnä, käytännöstä pois, Son 1902, »rekheitto Muarin» Rautu 1953 sekä *rekihullu* t. *-hurja* »aivan hullu, päkkähullu, patahullu, perin hullu» Nil 1916, Kuop 1917, 1936.

VIHTORI LAURILA

⁹ Sääminkiläisjutun pöytäkirjamaininnan Saarenheimo on ulottanut Kettusen etymologian innostamana suorastaan rekilaulun alkuperää valaisevaksi: »Kuten kolmikymmenvuotisesta sodasta kotiutuneiden miesten laukuissa kulkeutui mainitulla vuosisadalla sotamuistona hopeapikareita eri puolille maatamme», samoin heidän huulillaan rekilaulut levisivät pitkin Suomea. Epäilemättä pikarit soveltuivat kirjoitustaidottomien hakkapeliittain laukkuihin paremmin kuin oletetut saksalaiset laulut, jotka lisäksi kaiketi olisi pitänyt ensin suomentaa muistissa tallettaviksi. Kyllähän Kustaa II Aadolfin tiedetään harrastaneen taistelujen lomassa tanssimista ja ruotsalaisten ylimysten hänen mukanaan, mutta se ei käynyt schnaderhüpflien, vaan englantilaisten ja saksalaisten taidetanssien tahtiin. Teoriaansa osittaiseksi tueksi Saarenheimo viittaa V. Tarkiainen kirjallisuudenhistoriaan, jossa mainitaan mm. yksisäkeistöisen lyriikan vanhimpia merkkejä tavattavan varhaiskeski-aikaisessa saksalaisessa runoudessa ja esitetään vuosi 1600 rekilaulumme alkamisajaksi. Tarkiainen kuitenkin myöhemmin tämän kirjoittajalle myönsi asettamansa rajavuoden keinotekoiseksi ja oli valmis siirtämään sen varhaisemmaksi. SRR I:stä lukija löytää jos haluaa kirjoittajan Ilmari Krohniin, Richard Steffeniin ym. nojaavia ajallisia ja paikallisia perspektiivejä, samoin kuin viittauksia schnaderhüpflien soveltumattomuudesta rekilaulun esikuvaksi ynnä norjalaisen vanhan stevin läheisestä suhteesta suomalaisen lauluun. Muinoin koko Pohjolle yhteinen vanha stevin on meidän lyyrillis-epigrammaattisen rekilaulumme alkulähde.

Über den Namen des *rekilaulu* 'finnisches Volkslied' und seine verschiedenen Bedeutungen

Von den aus dem einfachen Volk stammenden Erklärern des Wortes *rekilaulu* weist keiner auf die siebenhebige, zweiteilige, gereimte Strophenform hin, in der man heute das eigentliche Kennzeichen des finnischen *rekilaulu*-Textes erblickt. Das Bestimmungswort des zusammengesetzten Ausdrucks, *reki* 'Schlitten', ist aus dem Estnischen übernommen, dessen Wort *rege-*, *rige-* oder *rigivärss* seinen Anfangsteil, wie Prof. Lauri Kettunen gezeigt hat, aus den mittelniederdeutschen Formen *rege* und *rige* erhalten hat, wobei diese mit est. *regi* 'Bauernschlitten' vermischt worden sind, so dass auf diesem volksetymologischen Wege est. *regivärss* 'volkstümliche Benennung des alten estnischen alliterierenden Volksliedes' entstanden ist. Auch aus dem finnischen Sprachgebiet liegen seit 1819 Angaben darüber vor, dass *rekivirsi* in der Volkssprache ein Gedicht im Kalevala-Versmass bezeichnet hat. Diese und andere Bedeutungen sind von der

Bedeutung zu trennen, die man dem Wort zu wissenschaftlichen Zwecken in den 90-er Jahren des 19. Jahrhunderts gegeben hat. Der Übergang des Wortes aus dem Estnischen ins Finnische ist spätestens im 17. Jahrhundert erfolgt; als ältestes erhaltenes Anzeichen dafür haben wir die *reki Weisuja* in einer Predigt von Laurentius Petri Aboicus aus dem Jahr 1644, und die Auffassung des Wortes als zusammenhängend mit dem Namen des alten finnischen Fahrzeugs geschah vermutlich parallel mit seiner Aufnahme. Die Klärung der Namensfrage löst jedoch nicht das Problem des Ursprungs des *rekilaulu* genannten *L i e d e s*, worüber der Verf. Zeit- und Ortsperspektiven in seiner Dissertation »Suomen rahvaan runoniekat sääty-yhteiskunnan aikana I» (Die Volksdichtungssänger im finnischen Bauernvolk in der Zeit der Standesgesellschaft) dargelegt hat.

VIHTORI LAURILA